पञ्चमोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति धावनश्रमखिन्नो जयन्तः कचश्च ।)

(प्रविश्य ।)

जयन्तः - (सोच्छ्वासम् ।) अयि गुरुपुत्र पश्य दिवसोऽप्यस्मत्प्राण इव अर्द्धावशेषः । शत्रुरिवोपतापयत्यातपश्च ।

कचः - एवमेवैतत् । (ऊद्ध्र्वमवलोक्य ।) कुमार पश्य ।

दृष्ट्वा चण्डकरं प्रतापजनकं छायाऽपि लीना पदे
किञ्चैता मृगतृष्णिकाः प्रविततप्रान्तोत्तरङ्गाः पुरः ।।
दृश्यन्ते नहि पत्रिणोऽत्र विजनेऽरण्ये स्वनीडस्थितास्-
तस्मात्पक्षविहीनतामुपगतैरेतन्निषेव्यं क्षणम् ।।१।।

जयन्तः - सखे एवमेव ।

कचः - तदलङ्करोत्वेतत्सहकारच्छायां कुमारः ।

जयन्तः - यथा रोचते गुरुपुत्राय । (इत्युभावुपविशतः ।)

जयन्तः - (दीर्घमुष्णं च निःश्वस्य ।) (आकाशे दत्तदृष्टिः ।) हं हो हतविधे कीदृशस्ते परिणामः । यतः ।

यो वृन्दारकवृन्दवन्दितपदस्त्रैलोक्यनाथस्स्वयं
त्यक्त्वा स्वास्पदमद्रुतं परिजनैर्ऋद्ध्या समं तत्क्षणम् ।।
लीनः क्वापि पुरोधसा सह पराभूतोऽरिभिः साम्प्रतं
देवेन्द्रः किल पादसञ्चरपरः कालस्य चित्रा गतिः ।।२।।

(इति सास्रस्तूष्णीं तिष्ठति ।)

कचः - कुमार

कालज्ञस्य च धीरस्य विषादो दूषणावहः ।।

जयन्तः - अयि गुरुपुत्र किं ब्रवीमि ।

कालज्ञत्वं च धीरत्वं सूचयत्यत्र हि स्थितिः ।।३।।

कचः - मैवं सङ्गदीः यतः ।

प्राप्तकालस्य शूरस्य शस्त्रिणश्च विशेषतः ।।
वञ्चनं रणरङ्गस्य दूषणस्यास्पदं सखे ।।४।।

जयन्तः - गुरुपुत्र कालोचितं ते वचः न तु शूरोचितम् । यतः ।

अकालेऽप्यथवा काले रणाङ्गणतले रिपोः ।।
मरणं मारणं वाऽपि श्रेयः शस्त्रैर्न चेतरत् ।।५।।

कचः - एवमेवैतत् तथापि नायमवसरः । यतः ।

वृत्रं पाकबलौ ददार युधि यः पाता सुराणां सदा
भ्राता यस्य बलिं बबन्ध किल यो माता त्रिलोक्या द्रुतम् ।।
पुत्रस्त्वत्सदृशः पविः करगतः सेनाग्रणीरग्निभूस्-
सोऽपि क्वापि विलीनतामुपगतः कालस्ततो दुष्करः ।।६।।

जयन्तः - यथा वदति गुरुपुत्रस्तथैव । यतः ।

दैत्यः क्षुद्रतरश्चकार सहसा राज्यं दिवि क्रोशयन्
देवान् सानुचरान् स्वनाथरहितान् वर्षर्तुरेष स्वयम् ।।
देवस्त्रीक्षणवारिभृत्स्रुतजलैरुष्णैश्च जंबालितं
कुर्वन् दैत्यवधूप्रमोदनयनोद्भूताम्बुभिस्तत्पुरम् ।।७।।

किञ्च । गुरुचरणानां पितृचरणानां चागोचरता दुनोत्यतितरां मम चेतः ।

कचः - कुमार मामपीयमेव चिन्ता बाधते परं रूपान्तरेण देशान्तरे स्थितिर्भवेदिति तर्कयामि ।

जयन्तः - हुं सम्भाव्यते तथैव ।

(नेपथ्ये मयूरकलहंसयोर्ध्वनिः ।)

(श्रुत्वा ।)

जयन्तः - (सचकितम् ।) गुरुपुत्र मयूरकलहंसयोर्ध्वनिरिव श्रूयते ।

कचः - किमाश्चर्यमरण्ये ।

जयन्तः - ईदृशे निर्जलेऽवसरेऽरण्ये चाश्चर्यमेव । शङ्कते मे हृदयमासुरीमायेति ।

कचः - राजपुत्र मामैवमेतन्मधुरिमामृतं कर्णचषकाभ्यामापीय धैर्यमावहते मद्धृदयम् ।

जयन्तः - (किञ्चिद्दक्षिणाक्षिस्पन्दनं सूचयित्वा सधैर्यम् ।)

गुरुपुत्र एवमेव ।

(ततः प्रविशति मयूरः कलहंसश्च ।)

(उभौ रसालशाखायामुपविशतः ।)

जयन्तः - (ऊद्ध्र्वमवलोक्य ।) गुरुपुत्र पश्य पश्य ।

अस्तोकतपसस्साक्षात् प्रभाव इव मूर्त्तिमान् ।।
यशःस्तोमः सुरपतेर्वेति हंसः प्रभात्यसौ ।।८।।

कचः - (ऊद्ध्र्वमवलोक्य ।) एवमेवैतत् । ईदृगसदृशसमयेऽप्यानन्दयति चक्षुः ।

जयन्तः - (पुनरूद्ध्र्वमवलोक्य ।) गुरुपुत्र पश्य पश्य । तत्सहचरस्य मयूरस्यापि रामणीयकम् अन्यादृशम् ।

स्फीताम्बुदकान्तिं कण्ठेनायं विडम्बयते किञ्च ।।
पिच्छैरक्षिगणं मत्पितुरेवाऽयं सुखप्रदो दृष्ट्योः ।।९।।

कचः - एवमेव नेत्रासेचनकमस्य वपुः ।

जयन्तः - भवतु जोषंभावेन शृणुवस्तावदनयोर्मधुरालापम् ।

(इत्युभौ तूष्णीं तिष्ठतः ।)

मयूरः - हंसगुरो क्वापि विलीनस्य शत्रोस्सहसोन्नतेः किं कारणं तन्न जाने ।

हंसः - अयि मयूरेन्द्र प्रसिद्धमेव कारणं जगत्कारणस्य विधेः प्रसादः ।

मयूरः - हंस भगवँस्तत्रापि किं कारणं तन्न जाने ।

हंसः - मयूरेन्द्र शृणु तावत्कथयामि ।

चण्डश्चण्डतरं किल तप्त्वा सुचिरं तपः सुरश्लाघ्यम् ।।
चतुरास्याच्चतुरोऽयं लेभेऽलभ्यान् वरान् परां प्रीतिम् ।।१०।।

जयन्तः - गुरुपुत्र आश्चर्यमाश्चर्यम् । मयूरपृच्छया हंसः कस्यापि निरूपयति वृत्तम् । तन्न जाने कस्य भवेत् ।

कचः - कुमार स्वल्पं जल्पक्रमेण स्फुटीभविष्यति ।

मयूरः - हंसगुरो कान् वरान् लेभे तत्स्पष्टतया ज्ञातुमिच्छामि ।

हंसः -

देवोरगयक्षासुरकिन्नरनरपशुपतत्रिभिर्लोके ।।
अन्तर्बहिरचरैरप्यमरत्वं तद्विसृष्टभूतैः सः ।।११।।

मयूरः - हन्त इदमेवानर्थमूलम् । ततस्ततः ।

हंसः - ततो वरेन्धनानुसन्धानसन्धुक्षितेन काव्यकृपासर्पिस्सेकसंवृद्धज्वाला-जालावलीढेन तपःप्रभावधनञ्जयेन प्रकाशमानः स्वजनमानसमानन्दयन् सानन्दं निजराजधानीं प्रत्यवाप ।

मयूरः - ततस्ततः ।

हंसः - ततोऽनिशमनिमिषद्वेषसमुन्मेषकषायितान्तःकरणा निष्करुणाः परुषाः पुरुषामिषभक्षका दैत्यकुलरक्षकाः क्षिप्रं दुर्लभवरलाभातनुतनुत्रगाढसन्नद्धं विपक्षक्षपणदीक्षादीक्षितं निजरक्षणदक्षिणं तं सविनयमेवमाचख्युः ।

भो भोस्तपोऽमृतरसैः परिपुष्टसारस्-
त्वं चातिदुर्लभवराख्यतनुत्रयुक्तः ।।
देवेन्द्रदर्पगिरिखण्डनपण्डितः सँस्-
तूष्णीं स्थितः किमधुनाऽप्यसि दैत्यवर्य ।।१२।।

मयूरः - ततस्ततः ।

हंसः - ततस्सोऽपि स्वान्तःकरणालवालप्रोत्फुल्लमनोरथतरुप्रोल्लासकं तद्वचनवारिप्रवाहं श्रोत्रप्रणालीप्रसर्प्पिणमारचय्यैवमाबभाषे ।

नानाकङ्कटधारिणः करलसत्खड्गादिभिर्भीषणाः
शस्त्रास्त्रेषु विशारदाश्च रथिनः पादातिकाश्चाश्वगाः ।।
सज्जाः सन्तु करीन्द्ररोहणपराः सङ्ग्रामसञ्चारिणः
स्वर्गग्रामटिकाविलुण्ठनपराः सेनाधिपाः साम्प्रतम् ।।१३।।

मयूरः - ततस्ततः ।

हंसः - तदनु तदनुगेषु दनुजेषु तदनुज्ञया सोद्योगेषु तदवसरे सम्प्राप्तेन भगवता शुक्रेणाशीराशिना सह दत्ताभ्यनुज्ञो दैत्यदन्तावलोऽविलम्बितं प्रयाणायोपचक्रमे । एतदेव दैत्यपतेस्सहसोन्नतेः कारणम् । तदाज्ञायैवा-वहित्थादुर्गाश्रयणमेवोपदिष्टम् ।

मयूरः - परावरज्ञेन भवता कालोचितमेवोपदिष्टं परं न जाने पश्चात्किमभूत् ।

हंसः - स्फुटीभविष्यत्यचिरेणैव कालेन ।

जयन्तः - गुरुपुत्र श्रुतं दैत्येश्वरस्यैव वृत्तान्तं परं काविमाविति सन्देहस्य निर्णयो नाभूत् ।

कचः - कुमार स्वल्पं जल्पाल्पेनैव कालेन निर्णयो भविष्यति ।

(नेपथ्ये काकध्वनिः ।)

मयूरः - (सचकितम् ।) अयि हंसगुरो

नास्त्यामिषलेशोऽपि क्वाप्युच्छिष्टं मनुष्यरहितेऽस्मिन् ।।
श्वापदरहिते हि वने काकध्वनिरेष निर्जले कस्मात् ।।१४।।

हंसः - कोऽत्र शङ्कालेशोऽपि सर्वत्र सञ्चारिणोऽस्य ध्वनौ ।

मयूरः - एवमेव तथाप्यदक्षिणेऽस्मिन् कालेऽवहित्थाशङ्काजम्बालमलं कलुषयति मानसम् ।

(ततः प्रविशति काकः ।)

(प्रविश्य ।)

काकः - (बहुतरं स्वजातीयं शब्दमुड्डीनं च कृत्वा ।) हन्त श्रान्तोऽस्मि शिथिलितौ मे पक्षौ भृशं बाधेते क्षुत्पिपासे परं कार्यगौरववशान्न गणयामि । (सर्वतोऽवलोक्य । सनिर्वेदम् ।) ननु क्व तावदन्वेषयामि पुत्राभ्यां समं विलीनौ धिषणमहेन्द्रौ । अवलोकिता च मया त्रिलोकी । तथापि न पश्यामि । साम्प्रतं स्वाम्याज्ञाभङ्गभीरुणा मया किमनुष्ठेयम् ।

(श्रुत्वा हंसमयूरौ कचजयन्तौ च स्वस्वस्थाने सभयं निलीनौ तिष्ठतः ।)

मयूरः - (स्वल्पस्वरेण ।) हंसगुरो यन्मया शङ्कितं तदेव प्रतिपन्नम् ।

हंसः - हुं सम्भाव्यते तथैव ।

जयन्तः - (स्वल्पस्वरेण ।) अयि गुरुपुत्र कीदृशोऽयमकाले वज्रपातः । यद्वा । दैवे ह्यदक्षिणे सर्वं सम्भाव्यते ।

कचः - यथा वदति कुमारः ।

काकः - भवतु क्षणं वृक्षाश्रयणेन स्वस्थीकरोम्यात्मानम् । (इति तस्मिन्नेव वृक्ष उपरिशाखायामुपविशति ।)

हंसमयूरौ - (सभयमात्मानं पर्णैराच्छाद्य तूष्णीं तिष्ठतः ।)

काकः -

प्राप्याद्य पुत्रेण समं महेन्द्रं गुरुं तथा तावुपदीकरोमि ।।
स्वाम्यग्रतो यद्यमुना सुकर्मणा गच्छामि सत्सेवकतां विशेषात् ।।१५।।

मयूरः - (स्वल्पस्वरेण ।) हंसगुरो शत्रुरेवास्मानन्वेषयतीति नात्र सन्देहः ।

हंसः - (सभयम् ।) हुम् एवमेव ।

जयन्तः - गुरुपुत्र हतौ स्वः । किं तावदनुष्ठेयमावाभ्याम् ।

कचः - कुमार त्वं मा खिन्था ईश्वरः शं विधास्यतीति धैर्यमवलम्बस्व ।

काकः - (सर्वतोऽवलोक्य । स्वगतम् ।) मा तावन्मम रूपान्तरभयादत्रैव ते विलीनाः स्युरतः प्रकाशयाम्यात्मानं वचनरचनया ।

(प्रकाशम् ।)

लोकेषु त्रिषु यस्य शासनविधिः ख्यातः प्रजाशुद्धये
सोऽहं दण्डधरस्स्वयं यम इह प्राप्तो विधेराज्ञया ।।
धृत्वा वायसविग्रहं मृगयितुं शक्रं सपुत्रं गुरुं
नो पश्याम्यखिलेषु तान् हि भुवनेष्वन्तर्हितान् पर्यटन् ।।१६।।

मयूरः - (श्रुत्वा । स्वल्पस्वरेण ।) हंसगुरो । श्रुतं विमोहयत्ययमस्मान्वाक्प्रपञ्चेन ।

हंसः - एवमेव स्वकार्यसाधकोऽयम् ।

जयन्तः - (स्वल्पस्वरेण ।) गुरुपुत्र शृणु अस्मान्प्रत्यक्षीकर्त्तुं प्रपञ्चयति वाक्प्रपञ्चम् ।

कचः - कुमार किमपि करोत्वयमावयोस्तु जोषंभाव एव शरणम् ।

काकः - (क्षणं विमृश्य । स्वगतम् ।) कथमत्रापि न सन्ति ते । (क्षणं विमृश्य ।) तर्हि किमनुष्ठेयं मया । (दक्षिणाक्षिस्पन्दनं सूचयित्वा । सानन्दम् ।) (''**लोकेषु त्रिषु**'' इत्यादि पुनः पठति ।)

(नेपथ्ये ।)

अन्तर्हितस्याद्रिरिपोर्गुरोश्च
पुत्रेण साकं रिपुशङ्कयाऽस्य ॥
गतः क्व वा शोधयिता यमोऽपि
तं शोधयेऽहं किल चित्रगुप्तः ॥१७॥

(ततः प्रविशति चित्रगुप्तः ।)

(प्रविश्य ।)

(''**अन्तर्हितस्य**'' इत्यादि पठति ।)

(हंसमयूरौ कचजयन्तौ च पुनः शत्रुशङ्कयाऽऽत्मानं गोपायतः ।)

काकः - (सहर्षम् ।) प्राप्तोऽयं मन्त्रिवरश्चित्रगुप्तः ।

चित्रगुप्तः - (ऊद्ध्र्वमवलोक्य ।) विजयतां स्वामी । दर्शयत्वात्मानं दर्शनोत्सुकमनुचरम् ।

काकः - (स्वस्वरूपमवलम्ब्य वृक्षादवतरणं नाटयति ।)

चित्रगुप्तः - (तत्पादयोर्निपतति ।)

यमः - भद्र उत्तिष्ठ कथय तवागमनकारणम् ।

चित्रगुप्तः - (उत्थाय । सविनयमञ्जलिं बद्ध्वा ।) स्वामिन् प्रेषितोऽस्मि देवर्षिणा नारदेन भवदन्वेषणाय भगवतश्चतुर्मुखस्य निदेशात् । तद्दर्शनामृतसेचनेन निर्वापितो विरहवह्निः । कृतश्च कृतकृत्योऽहम् । परं साम्प्रतं स्वामिचिकीर्षितं याथातथ्येन ज्ञातुमिच्छामि ।

यमः - (''**लोकेषु त्रिषु**'' इत्यादि पठति ।)

चित्रगुप्तः - (साश्चर्यम् ।) कठिनतरमिदम् । अधुना क्व तावदन्वेषणीयौ तौ ।

यमः - (क्षणं विमृश्य ।) (सभक्त्युन्मेषम् ।)

यत्र श्रीकमलापतिस्स भगवांल्लोकैकनाथस्सदा
भक्तान्मुक्तिचतुष्टयं तु सुलभं दास्यँश्च भक्तिं पराम् ।।
लोकेषु त्रिषु पाति संस्थित उरुक्लेशात्कृपावारिधिस्-
तस्मिँल्लोकवरे शरण्यशरणे तौ प्रेक्षणीयौ मया ।।१८।।

चित्रगुप्तः - तर्हि स्वामिन एव भ्रमणक्लेशोऽवशिष्टः । नास्मत्सदृशानां तत्र गतिः ।

यमः - (सभक्त्युत्पुलकम् ।) मा तावदसदृशं सङ्गदीः ।

क्लेशो दुरत्ययो यस्य स्मरणेनैव लीयते ।।
तल्लोकं गच्छतः क्लेशः कथं स्यान्मम साम्प्रतम् ।।१९।।

अयि भद्र किं ब्रवीमि ।

यत्पादपद्मकरन्दनिषेवणाय
ब्रह्मादयोऽपि विबुधास्सततं समाधिम् ।।
तन्वन्ति यद्यपि तथापि सुदूर एव
गन्तुस्तदीयभुवनं तु क एव खेदः ।।२०।।

भद्र तस्मादनुगृहीतोऽहं कृपालुभ्यां धिषणमहेन्द्राभ्यां यदकस्मान्मम प्राणैकनाथस्य भगवतो विष्णोर्दर्शनामृतपात्रीभविष्यामि ।

चित्रगुप्तः - (अञ्जलिं बद्ध्वा ।) स्वामिन्नज्ञस्वभावात्किञ्चिदाश्चर्यं मां मुखरयति ।

यमः - भद्र कथय तावत् ।

चित्रगुप्तः - स्वामिन् प्रतिपादितं भवता स लोकश्चतुर्मुखादिभिरप्यगम्य इति तत्कथं स्वामिना धिषणमहेन्द्राभ्यां सपुत्राभ्यां च गम्यः । (इति सलज्जोऽधोमुखस्तूष्णीं तिष्ठति ।)

यमः - (सस्मितम् ।) भद्र मैवं लज्जावनम्रो भव । उपदेशसुधासारेण दूरीकरोम्याश्चर्यपङ्कम् । शृणु तावत् ।

यज्ञदानतपोहोमयागैर्नानाविधैस्तु सः ।।
न लभ्यस्सुलभो भक्त्या शरण्यः शरणेच्छुभिः ।।२१।।

यस्मात्तेनैव विभुना सत्यवाचा प्रकीर्तितम् ।।
भक्त्याहमेकया ग्राह्य इति तस्माद्ददाम्यहम् ।।२२।।

(पुनः सानन्दाश्रु ।) भद्र किं बहुना ।

अजामिलोऽपि येनैव नामोच्चारणमात्रतः ।।
उपचारान्मोचितो द्रागस्मत्पाशात्पुरा स्मर ।।२३।।

चित्रगुप्तः - (सभक्तिप्रसरम् ।) स्वामिन् सत्यं सत्यम् । स्मृतं मया अनुगृहीतोऽहं मोहध्वान्तनिराकरणेन । (इति तत्पादयोर्निपतति।)

यमः - (सभक्तिप्रसरम् ।) अहो माहात्म्यं श्रवणभक्तेर्यत्क्षणमात्रेण सकलजगत्पुण्यपापालोचनेऽजस्रं निरतस्याप्यस्य सम्पन्ना भक्तिसम्पत्तिरत एवेयमाद्या । भद्र उत्तिष्ठ उत्तिष्ठ । भगवद्भक्त्या सिद्धोऽसि।

चित्रगुप्तः - (उत्थाय । सोत्पुलकम् ।) (सानन्दाश्रु अञ्जलिं बद्ध्वा ।) स्वामिन् कल्पतरुस्वभावस्य तस्य भगवतः प्रियानुचरस्य तवैव समागमस्य प्रभावस्समुज्जृम्भते नान्यत् ।

यमः - भद्र सत्यमुदाहृतं त्वया तत्प्राप्तेस्तद्भक्तसमागम एव कारणम् ।

मार्कण्डेयश्चित्रकेतुस्तादृशा बहवो जनाः ।।
भगवद्भक्तसङ्गेन भक्तेः काष्ठां पराङ्गताः ।।२४।।

चित्रगुप्तः - स्वामिन् किमधुना करणीयम् ।

यमः - ("**यत्र श्रीकमलापतिः**" इत्यादि पठति ।)

चित्रगुप्तः - यथाभिलषितं स्वामिनः ।

यमः - भद्र त्वमप्येह्यनुभुङ्क्ष्व श्रवणभक्तेः फलम् ।

चित्रगुप्तः - (सानन्दम् ।) यथादेशः स्वामिनः । (इत्युभौ गमनोद्योगं नाटयतः ।)

मयूरः - भगवन् वञ्चितौ स्वः । अयं त्वस्माकं सहजबन्धुर्धर्मराजः ।

हंसः - (सहर्षम् ।) एवमेव ।

मयूरः - तर्हि दर्शयावात्मानम् ।

हंसः - (उच्चस्वरेण ।) विजयतां धर्मराजः ।

यमः - (सर्वतोऽवलोक्य । सानन्दम् ।) अये बृहस्पतेरिव स्वरसंयोगः श्रूयते ।

चित्रगुप्तः - (सहर्षम् ।) हुं श्रूयते ।

बृहस्पतिः - (स्वस्वरूपमवलम्ब्य वृक्षादवतरति ।)

यमः - (सहसोपसृत्य । तत्पादयोर्निपतति ।)

बृहस्पतिः - यथार्थशासनपरो भगवद्धर्मनिरतश्च भव ।

महेन्द्रः - (स्वस्वरूपमवलम्ब्य वृक्षादवतरति ।)

यमः - भगवन् गुरो क्व तावदस्मच्छिरोमणिर्महेन्द्रः ।

बृहस्पतिः - (अङ्गुल्या दर्शयति ।)

यमः - (सस्नेहानन्दप्रसरम् । सत्वरमुपसृत्य तमालिङ्गति ।)

कचः - कुमार आवां वञ्चितौ स्वः । सर्वेऽप्येतेऽस्मदीया एव ।

जयन्तः - (साह्लादम् ।) हुम् एवमेव ।

(इत्युभौ सहसोपसृत्य । स्वस्वपितृपादयोर्निपततः ।)

बृहस्पतिमहेन्द्रौ - (तावुत्थाप्य परिष्वजतः ।)

जयन्तः - (बृहस्पतिमभिवादयति ।)

बृहस्पतिः - (हस्तमुदस्य । सानन्दम् ।) पितुराज्ञानुवर्त्ती विजयी च भव ।

महेन्द्रः - गुरुपुत्राऽहमभिवादये ।

कचः - विजयतां देवेन्द्रः ।

यमः - (सस्मितम् ।) गुरुपुत्र प्रणमामि ।

कचः - विजयी भव ।

चित्रगुप्तः - गुरुपुत्र प्रणमामि ।

कचः - स्वामिकार्यनिरतो भव ।

यमचित्रगुप्तौ - (जयन्तमनामयं पृच्छतः ।)

जयन्तः - (तौ प्रति ।) भवत्समागमेन निरामयोऽहम् ।

महेन्द्रः - (सखेदम् ।) अयि धर्मराज

दोर्दण्डचण्डबलनिर्जितसर्वलोक-
सन्तापदेन दितिजेन हिरण्यनाम्ना ।।
लोकाः स्वपालसहिताः ककुभश्च सर्वा
नीता वशं स्वमहसा हततेजसः किम् ।।२५।।

यमः - अयि देवराज अननुभूतपूर्वं दैत्यदुष्टदन्तिनो दुश्चरितं दुनोति मे हृदयम् । रुणद्धि मे कण्ठं दुःखजाश्रु । शोषयति मे तालुमूलं शोकाग्निः । कम्पयति मामपि तद्विशसितभूतानामनुकम्पा । घूर्णन्ते च ममाङ्गानि भ्रमणश्रमात्तन्न वक्तुं प्रभवाम्यतः स्वास्थ्यसम्पादिनीमिमामेव रसालच्छायामलङ्करोतु भवाँस्ततः स्वास्थ्यमवलम्ब्य तद्वृत्तं साकल्येन कथयामि ।

महेन्द्रः - यथाऽभिरोचते धर्मराजाय ।

(इति सर्वेऽपि रसालच्छायायामुपविशन्ति ।)

महेन्द्रः -

अदृष्ट्वा तद्युद्धं प्रबलबलिनो दैत्यकरिणस्-
तदीयं वा रूपं विकृतविकृतं किञ्च सहसा ।।
विवृद्धं तत्तेजः सकलबलतेजःप्रतिहरं
तदीयां श्रुत्वाऽहं प्रधनलवगाथां हि चकितः ।।२६।।

तन्नात्र स्वास्थ्यमवलम्ब्य स्थातुमुचितम् । वञ्चिका किलासुरी माया । (इति सभयमुत्थानं नाटयति ।)

यमः - (वस्त्राञ्चलं धृत्वा ।) अयि वज्रिँस्तिष्ठ तिष्ठ नात्र तद्गन्धस्यापि सम्भावना । यतः ।

मत्वा नष्टानस्मान्नानासुखभोगतत्पराः प्रबलाः ।।
दैत्या दैत्यपसहिता दर्पध्वान्तान्धचक्षुषस्सन्ति ।।२७।।

तद्धैर्यमवलम्ब्य शृणु तावत्सामग्र्येण तद्वृत्तान्तम् ।

महेन्द्रः - (सधैर्यम् ।) अयि धर्मराज तावदहमवहितोऽस्मि वर्णय त्वं तदसुरवारणस्य दुर्विलसितम् । यतः ।

वृत्तं सानुशयानां कर्णौ हृदयं भिनत्ति यदपि भृशम् ।।
तदपि प्रतिविधियत्नं श्रोतव्यं कुर्वता प्रयत्नेन ।।२८।।

यमः - सत्यमाह देवराजः अतएव चिकित्सकः कटुतरमौषधमिव कर्णाभ्यां कटुतरमपि तद्वृत्तं बलाद्ग्राहयितुमुद्युक्तोऽस्मि ।

महेन्द्रः - (सश्लाघम् ।) एवमेव । सहजबन्धूनामयमेव स्वभावः ।

यमः - शृणु तावत् ।

नानायोधकरीन्द्रसङ्घनिबिडप्रान्ताग्रभागः पुरान्-
निश्चक्राम हिरण्यपूर्वकशिपुः पद्भ्यां क्षितिं कम्पयन् ।।
जित्वा भूविवराणि पूर्वमखिलान्यागत्य दर्पोद्धतस्-
त्यक्त्वा सैन्यमगात्स्वयं दिशमथो तां वारुणीं रंहसा ।।२९।।

महेन्द्रः - ततस्ततः ।

यमः -

तं लोकमेकः प्रलुलोड दर्प्पाद्-
दन्ती यथाब्धिं प्रबलो बलेन ।।
क्ष्वेडारवास्फोटितदिक्प्रदेशो
विवेश पाथःपतिसौधमाशु ।।३०।।

महेन्द्रः - ततस्ततः ।

यमः -

ततोऽतिरोषोऽपि विनीतवेषो
बभाष एषोऽधिपते झषाणाम् ।।
दिक्पालमुख्यश्च महाबलोऽसि
वीराग्रगण्यः प्रतिलब्धकीर्तिः ।।३१।।

यस्त्वं पुरा वीरवरान् समग्रान्
सङ्ग्रामरङ्गाङ्गणचारिणस्तान् ।।
जित्वाऽयजस्तेन मखोत्तमेन
यद्राजसूयेन ततोऽहमत्र ।।३२।।

प्राप्तो युद्धपरीप्सुर्नाहं लोकं त्वदीयमाकाङ्क्षे ।।
झषकुलसङ्कुलितं किल बाहुबलस्य प्रशान्तयेऽशान्तः ।।३३।।

महेन्द्रः - ततस्ततः ।

यमः - ततो दैत्यपवचनाज्यमिश्रणद्विगुणितरोषोषर्बुधं सबुधः पयोऽधिपोऽयं बलिष्ठो वरोर्ज्जितोऽपराजय्य इति विचारजलासारेण शमयन्नचिरादिदं वचनं रचयाम्बभूव ।

श्लाघेयमुपहासो वा त्वदुक्तं न मृषाऽसुर ।।
वार्द्धक्याजगरग्रस्ता युद्धार्हा नो वयं यतः ।।३४।।

महेन्द्रः - ततस्ततः ।

यमः -

श्रुत्वा तादृग्वचनं तस्योच्चैः सञ्जहास दैत्येन्द्रः ।।
निर्वीरियं दिगिति क्षोणीं गदया निहत्य बहिरागात् ।।३५।।

महेन्द्रः - ततस्ततः

यमः - (ततस्सर्वतोऽवलोक्य । क्षणं विचिन्त्य।)

नानारत्नधनानां कोशैराढ्यं गृहं हि कौबेरम् ।।
तस्मात्तं भीरुतरं जित्वा नेयं मया हि रत्नादि ।।३६।।

इति विचिन्त्याऽचिन्त्यविक्रमः क्रमेण तत्पुराभ्याशमुपजगाम ।

महेन्द्रः - ततस्ततः ।

यमः - ततः ।

दृष्ट्वा पुरस्स तु धनाधिपराजधानीं
प्राकारगोपुरगृहापणराजमार्गैः ।।

स्त्रीरत्नरत्ननिकरैरतिसौष्ठवाढ्यै
रम्यां नरेन्द्रभवनैरलकां बलिष्ठः ॥३७॥

दितिनन्दनो ननन्द प्रतिकूलोऽपि प्रभुर्न तस्याः सः ॥
वैमङ्गल्यं चक्रे किन्तु जगामोग्रमित्रसदनं द्राक् ॥३८॥

महेन्द्रः - ततस्ततः ।

यमः - तदा विलम्बितं मदाविलं दन्तावलमिव काञ्चीघणत्कारघोषितप्रघणं रणाङ्गणसञ्चरणनिपुणं तं समायातं विज्ञाय वैश्रवणो वैश्रवणपथ-सञ्चारिणमीक्षणपथपथिकमकुर्वन्नन्तरिक्षेण पथा प्रमथाधिपस्य शरण-मढौकत ।

ततः प्रविश्याशु धनेशधिष्ण्यं
धृष्णुः सतृष्णं विमिमेष सोऽसौ ॥
कपर्द्दिमित्रं भवने भ्रमन्नो
ददर्श तं योद्धुमना गदाभृत् ॥३९॥

महेन्द्रः - ततस्ततः ।

यमः -

ततः समारुह्य महार्हमुच्चैः
सिंहासनं सिंह इव प्रचण्डः ॥
प्रपूरयँस्तत्पुरमादिदैत्यो
ननाद सांवर्त्तकमेघघोषैः ॥४०॥

जितो मया भीरुतरस्सखाऽसौ
शिवस्य नित्यं वनवासिनो यः ॥
अहं कुबेरोऽस्म्युपहास्य इत्थं
विचिन्तयन्नन्तरधाद्भयेन ॥४१॥

अतोऽस्ति वीरेण विवर्जितेयं
दिशापि नूनं बत चित्रमेतत् ॥

इति ब्रुवन्नाशु स निर्जगाम
पुरात्प्रवीरः प्रतिवीरमाप्तुम् ।।४२।।

महेन्द्रः - ततस्ततः ।

यमः - ततः (क्षणं विमृश्य ।) एवं बभाण ।

भुङ्क्ते स्वाम्यं प्राग्दिशः स्वर्पतिर्यत्-
तस्माज्जेयो वज्रधर्त्ता स एव ।।
सैन्यैराढ्यो वीरमानी सपत्नो
विष्णोस्साह्यात् सर्वलोकेशसम्राट् ।।४३।।

इत्थंकारं मनसि विनिश्चित्य स्वराजधानीमटीकत ।

महेन्द्र : - ततस्ततः ।

यमः -

तदनु स दनुजेन्द्रो दानवान् मन्त्रिणस्स्वान्
सदनुशयसमुत्कान् भार्गवं वन्दनीयम् ।।
सदनमथ सुचारैस्तान् समाहूय हृद्यम्
अवददतिसुखेन स्वानुभूतं च सद्यः ।।४४।।

ततः ।

श्रुत्वा सर्वं भार्गवो भूरितेजास्-
सानन्दं तं प्राह शिष्यं प्रणम्रम् ।।
स्वर्गं जित्वा तत्सुखं भुङ्क्ष्व राजन्
साम्राज्यं द्राङ्निस्सपत्नं तवास्तु ।।४५।।

ततः परमुशनस आशीराशिसुधावाराशिसेवनसमुत्सिक्तसारस्सुरारि-रसुरसैन्यसमावृतः सुरपुरपरिमथनायाभिससार ।

महेन्द्रः - (दीर्घमुष्णं विनिःश्वस्य ।) ततस्ततः ।

यमः -

ततः समावृत्य पुरं त्वदीयं
सुरेशसैन्येन सुरारिरुच्चैः ।।

शङ्खं प्रदध्मावतिभीषणं द्राग् -
बलावलिप्तः प्रतिवीरकाङ्क्षी ।।४६।।

अनन्तरममरपुरवरं स्वदरवरप्रतिरवमात्रपरिपूरितं परिज्ञाय सत्वरं गोपुरं प्रविवेश ।

महेन्द्रः - (सनिःश्वासम् ।) ततस्ततः ।

यमः -

ततोऽप्सरोवैणिकमात्रलोकं
सुरेशलोकं प्रविलोक्य दैत्यः ।।
जगर्ज हृष्टस्स जहार दृप्तस्-
स्त्रियश्च रत्नानि च कोशजातम् ।।४७।।

महेन्द्रः - (सास्रं तूष्णीं तिष्ठति ।)

बृहस्पति : - देवराज प्रकृते प्राकृत इव किं विकृतिं प्राप्नोषि ।

स्वपुण्येनार्जिते लोके परेणाऽज्ञोऽभिमन्यते ।।
केनचिद्धेतुना स्वत्वं तन्मार्गे पथिको यथा ।।४८।।

तेन क्षणिकमेतत् कष्टम् ।

यमः - देवेन्द्र यथाह गुरुस्तथैव ।

महेन्द्रः - (अश्रूणि प्रमृज्य ।) भगवन् किं मया प्रतिकरणीयम् । शोकान्धोऽहं सर्वा अपि दिशः शून्याः पश्यामि ।

बृहस्पतिः - अयि देवराज नायमवसरः कातर्यस्य ।

आस्पदस्य हि यो दाता रक्षिताऽस्ति स एव यत् ।।
तस्माच्चिन्ता न कर्त्तव्या सर्वदुःखहरो हरिः ।।४९।।

यमः - (सभक्त्युन्मेषम् ।) सुखे दुःखे च स एवास्तु शरणं सदा ।

महेन्द्रः - (सधैर्यम् ।) एवं चेत्तमेव गच्छामश्शरणम् ।

(इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

।। इति पञ्चमोऽङ्कः ।।